KONFLIKTFORSKNING AF AFKOLONISERINGEN

ERLING BJØL

Konfliktforskningen er en gren af samfundsvidenskaberne, der omfattes med stor interesse og betydelige forventninger, som stimuleres ved, at visse forskere fremstiller den som det politiske livs lægevidenskab. Den belgiske sociolog Stéphane Bernard, hvis omfattende undersøgelse af konflikten mellem Marokko og Frankrig nu er blevet udsendt (*Maroc 1943–56*, I–III, Bruxelles 1963), er mere beskeden:

»Ingen analyse ville kunne overbevise dem, der ikke vil overbevises, på et område, hvor de data, som teorien støtter sig til, er diskutable, indtil begivenheden er afsluttet. Derfor er det omsomst at håbe på, at kendskab til konfliktmekanismerne i og for sig kan hjælpe menneskeheden til at overvinde de uoverensstemmelser, der deler den. Et udtømmende kendskab til krigens mekanisme ville ikke forhindre krige. Derimod kunne krigen meget vel forsvinde i en verden, der ikke kender dens mekanisme ... For at påvirke menneskene er det ikke tilstrækkeligt at vide, hvad der burde gøres«, skriver han.

For Bernard, hvis værk er nummer to i den række studier af internationale konflikter, som udsendes af Carnegie-fondets Europa-center, er konfliktforskningens mål og mulighed en bedre erkendelse af det, han kalder »konfliktens sociologiske mekanisme«. Hans beskedenhed er mere tiltalende og tillidsvækkende end de prætentioner, man stundom træffer hos andre konfiktforskere. Men måske går den dog for vidt. Kunne det ikke tænkes, at et bedre kendskab til »mekanismen« inden for en bestemt konflikttype i visse tilfælde kunne bidrage til en løsning? Netop det område, han beskæftiger sig med, afkoloniseringen, kan lede tanken i den retning. Der er her, fremhæver Stéphane Bernard, tale om en uafvendelig proces. »Kolonisystemerne har en udviklingskurve i tid, hvis profil er relativt uafhængig af de politiske hændelser, der berører dem. Her er grundfænomenet. Alt andet kan ledes tilbage hertil.« (II, s. 195). Så uafvendelig er afkoloniseringen, at man har at gøre med fænomener, der lader sig forudsige. »Afkoloniseringsprocessen byder i dag i kraft af sin hurtighed og uimodståelige karakter et objektivt grundlag for sociologiske forudsigelser og ideologier, som bygger herpå. Selv om den videnskabelige formulering af fænomenets

uafvendelighed endnu ikke er fuldendt, har enhver i de sidste femten år kunnet konstatere selve kendsgerningen«. (II, s. 262). Netop at påvise, »i hvilket omfang den sociale udvikling præges af nødvendigheden«, er for ham sociologens opgave. (I, s. 18). I sin søgen efter det, han kalder »den indre determinisme«, hævder han, at »konfliktforskningen helt naturligt knytter sig til studiet af det tekniske fremskridts sociale konsekvenser« (som han tidligere har behandlet i et selvstændigt arbejde), og går så vidt som til at sige: »Da den første maskine en gang var opstillet i Vesten, blev hele den følgende sociologiske udvikling nødvendig. I dette »hele« indgår selvfølgelig også politik. Så snart man indrømmer en vis sociologisk determinisme, er der ingen grund til, at autoritetsfænomener skulle falde uden for den«. (II, s. 196, n. 2).

Men netop en erkendelse af afkoloniseringens sociologiske uafvendelighed kunne vel påvirke de *former*, hvorunder den finder sted, og bidrage til, at den sker uden i det mindste væbnet konflikt, hvilket dog ikke er uvæsentligt. Faktisk er det jo netop i nogen grad det, der er sket i efterkrigsårene, hvor afkoloniseringsprocessen er blevet fremskyndet ikke bare af de sociale strukturændringer i kolonierne – udløst af »opstillingen af den første maskine«, om man vil – men også af moderlandenes værdisystem og forventninger, deres opfattelse af, hvordan udviklingen *burde være*, og af, hvordan den *ville blive*. Den sidste opfattelse har vel ikke været grundet på konfliktforskningens resultater, i hvert fald ikke på en forskning, der har kaldt sig sådan, men måske bare på en myte som marxismen eller noget så vagt som »historiens lære«. Men der er jo ingen grund til, at ikke også konfliktforskningen skulle kunne bidrage til at påvirke forventningerne og dermed afgørelsesprocessen, navnlig hvis den holder sig på måtten og ikke sætter sig andre mål end erkendelsen. Bliver den værdiladet, vil den hurtigt undergrave sin egen indflydelse.

For at feje for vor egen dør først kunne man eksempelvis tænke sig, at et bedre kendskab til afkoloniseringens »sociologiske mekanisme« ville føre til mere udbredte forestillinger om, at en Grønlandspolitik, der udformes på assimilationsprincippet, bygger på en illusion.

Men analysen af kolonimagtens holdninger og deres funktion i afkoloniseringsprocessen er det svageste i Bernards store værk. Fænomenet er nok også vanskeligere at få greb om end mekanismen i de afhængige lande, hvor visse dominerende træk ret let lader sig identificere. Indplantningen af den vestlige teknik udløser en række strukturændringer i u-samfundene. Kendskabet til den mest elementære hygiejneteknik og den mest primitive præventive medicin som vaccination, den billigste form for veldædighed, udløser befolkningseksplosionen, der igen skaber det fænomen, som den franske etnograf Germaine Tillion – kender nogen Nordafrika, er det hende – træffende har kaldt *la clochardisation*, »forpjaltningen«. Befolk-

ningstilvæksten gør det traditionelle produktionsunderlag utilstrækkeligt. Ejendomsstrukturen og mangel på kapital hæmmer indførelse af en ny teknik. Landbefolkningen kommer i bevægelse. Byernes beskedne kerne af moderne produktions- og handelsteknik trækker. En bræmme af arbejdsløst og rodløst pjalteproletariat aflejres i skrammelkvartererne, *les bidonvilles,* omkring byerne, ens i Casablanca, Delhi og Napoli. I dette miljø må nødvendigvis udvikles en desperat protestholdning. Den traditionelle resignation har man efterladt i det traditionelle af religiøse værdier prægede landsbysamfund, og nye uopfyldelige forventninger skabes af tilskuerkontakten med bylivet. I dette miljø er god grobund for myter, der søger syndebukke. Da man ikke kan gøre noget ved den historiske udvikling og de geografiske forhold, hvori misèren har sin dybeste rod, vender man sig mod de magthavende. I Italien bliver protestholdningen, som Giorgio Braga har vist i *Il comunismo fra gli italiani,* kommunistisk. I Marokko, som Bernard viser, nationalistisk, så længe magthaverne er fremmede. Indplantningen af den moderne teknik skaber også en ny »urbaniseret« elite af vestligt uddannede indfødte. Kolonimagten har brug for en sådan elite for at fungere. Men så snart denne elite eksisterer, må den gøre krav på at overtage magten i samfundet. Om konflikten får den ene eller anden karakter, afhænger vel bl. a. af u-samfundets traditionelle værdisystem – der er forskel på hinduismens *ahimsa*-tradition og islams voldsforherligelse. Men det afhænger også af kolonimagtens reaktioner. Hvor der, som i fransk Nordafrika, er indplantet en fastboende europæisk kolonistbefolkning, er en afkolonisering uden en voldskonflikt særlig vanskelig.

Brugen af moderne voldsmidler hører også med til indplantningen af vestlig teknik, ikke mindst i fransk Nordafrika, der i en periode, hvor den demografiske og teknologiske udvikling i Vesteuropa var til ugunst for Frankrig, var et vigtigt rekruteringsreservat. Algeriets diktator Benbella har fået sin uddannelse i den franske hær. Når en gang vold er taget i brug, er der, som Bertrand de Jouvenel siger, indført »en gift i det politiske legeme, som spredes og fører til krampetrækninger«. Analysen af voldsanvendelsens kumulative og uafvendelige dynamik i den fransk-marokkanske konflikt er noget af det bedste i Bernards undersøgelse. Man har her at gøre med nogle af de »typiske træk i de specifikke situationer«, der primært må interessere den statskundskabsorienterede konfliktforsker. Typiske konflikter eksisterer selvfølgelig ikke. Kun specifikke. Men på grundlag af visse karakteristiske træk kan man opstille visse konflikttyper. Sådanne fællestræk kan være forbavsende ensartede, selv om situationerne ligger langt fra hinanden i tid og rum. Der var træk i den algiersk-franske konflikt, som var så at sige identiske med træk i kampen mellem svenskerne og de skånske snaphaner i det 17. århundrede.

Men afkoloniseringskonflikten udspilles ikke bare i det afhængige område. Den foregår også i kolonimagten. I det mindste i forholdet til kolonimagten påberåber uafhængighedsnationalismen sig en idé, der er hentet fra det vestlige værdisystem, *selvbestemmelsesprincippet*. Når nationalisterne står over for en kolonimagt, i hvis værdisystem selvbestemmelsesretten simpelthen er det centrale princip, er denne idé et vigtigt våben. »De konkrete mål, som en politisk enhed opstiller, udvikler sig ikke bare med kamp- og produktionsteknikken, men også med de historiske ideer, som præger de pågældende enheders organisation og regering. I længden kan en stat ikke følge én filosofi indadtil og en anden udadtil. Den kan ikke i ubegrænset tid herske over både borgere og undersåtter. Hvis den vil beholde sine ydre undersåtter, vil den efterhånden degradere sine egne borgere til undersåtter«, siger Raymond Aron i *Paix et guerre entre les nations* (s. 92). Bernard berører det samme tema: »Vestens moralkode tillader konventionel voldsanvendelse. Men den accepterer ikke andre former for voldsanvendelse, og det er centralt. Når man siger, at det ville være umuligt at få Vesten til at acceptere folkemord uden at gennemføre en fuldstændig revolutionær omvæltning, mener man, at de holdninger og værdier, som er karakteristiske for en civilisation, er for nært knyttede til dens politiske og sociale organisation til, at man kan ændre dem radikalt uden først at omstyrte de strukturer, hvori disse holdninger og værdier har rod«. (II, s. 265). Netop. Derfor kan en *demokratisk* kolonimagt ikke i længden modstå en bevægelse, der stiller sig på selvbestemmelsesrettens grund, uden selv at undergå en forvandling, hvilket var præcist, hvad kolonistbefolkningen i Algeriet og visse generaler forgæves forsøgte at påtvinge Frankrig i 1958 og igen i 1961. Det mislykkedes, fordi de var i strid med det herskende værdisystem i Frankrig, og dette værdisystem forhindrede også de franske myndigheder i Nordafrika i ret længe at anvende de totalitære metoder, der efter Bernards skøn faktisk – anvendt med samme konsekvens som i Budapest – kunne have kuet nationalismen. Efter Bernards fremstilling må man dog tro, at det er *Vestens* pres på Frankrig, der har umuliggjort disse metoder. »Erosionen af den samstemmighed (*consensus*), hvorpå protektoratet hvilede, har kun været afgørende i det omfang, *internationale* (fremhævet her) holdninger har forhindret tilhængerne af en magtpolitik i at bruge absolutte underkuelsesmidler til at genoprette regimets autoritet«, skriver han (II, s. 267). Det er yderst diskutabelt. De folk, der i det marokkanske spørgsmål mere end nogen vakte og vendte opinionen, var François Mauric og *Figaros* chefredaktør Pierre Brisson. Det var næppe »internationale holdninger«, der bestemte deres standpunkt, men moralsk indignation over de metoder, som var blevet brugt. Men Bernard giver et ejendommeligt billede af Frankrig, som man har svært ved at genkende. Han hævder, at et »system af sammenhængende-nationalistisk-ra-

cistisk-prokolonialistiske (intet mindre!) holdninger gennemgående dominerede et modsystem af revolutionært-humanitært-antiracistisk-internationalistiske holdninger« (II, s. 180). Men det var dog det sidste, der sejrede. Det kunne se ud, som om den belgiske sociolog har forvekslet støj med dominans. Det kunne han måske have undgået ved at foretage en systematisk indholdsanalyse af den franske presse i den pågældende periode. Han ville da nok have konstateret, at den dominerende franske holdning hverken var autoritær eller demokratisk, men ligegyldig, indtil ligegyldigheden afløstes af irritation, og da først opinionen var vakt, kom den ikke de franske nordafrikanere, men de marokkanske nationalister til gode. Bernard mener imidlertid at have konstateret en solidaritet mellem moderlandets befolkning og de franske nordafrikanere, som han bl. a. fører tilbage til, at »der er få familier i Frankrig, som ikke har en slægtning bosat i de oversøiske besiddelser, få landsbyer, der ikke har set en af sine indbyggere rejse til kolonierne«. Det turde for det første være hen i vejret. For det andet er det nok diskutabelt, om de hjemmeblivende føler nogen særlig solidaritet med dem, der er udvandret. Føler danskerne nogen særlig sympati for dansk-amerikanere?

Går man ud fra, at ikke solidaritet, men ligegyldighed har været den dominerende holdning i hjemlandet, kommer man blandt årsagerne hertil vanskeligt uden om det politiske system, som ifølge Bernard har haft en uvæsentlig betydning for konfliktens forløb. »Det, man har kaldt systemkrisen, har i Frankrig kun været en bifaktor i den fundamentale ubeslutsomhed, som landet har vist under den nordafrikanske krise«. (II, s. 236). Men bag ubeslutsomheden lå dog også, at både politikere og opinion var optaget af andre ting, de første navnlig af, hvordan de skulle holde sammen på et flertal i en praktisk talt uopløselig forsamling splittet i seks partier. Det er kun på kort sigt, Bernard har ret i, at det var højres synspunkter, der sejrede. Til syvende og sidst vandt marokkanerne uafhængigheden for den yderst beskedne pris af 159 dødsofre for terrorismen i løbet af tre år. (III, s. 260). I øvrigt gik holdningerne på tværs af partilinierne. Kolonistlobbyens mest indflydelsesrige politiker i Frankrig var Toulouse-radikalismens partibos Jean Baylet. Uafhængigheden gennemførtes af højremanden Antoine Pinay. Den karakteristiske paralyse af »beslutningsnerven« mellem Paris og Rabat, der spillede så stor en rolle for konfliktens forløb, må nok ses på baggrund af systemet. Det tog ganske vist også general de Gaulle tre–fire år at få helbredet denne paralyse mellem Paris og Algier. Men på det tidspunkt, han kom til, var den så at sige blevet institutionaliseret i form af en hvervet hær, der i tolv år havde været isoleret fra moderlandet.

Just de Gaulles rolle i det marokkanske spørgsmål viser forresten, for at vende tilbage til udgangspunktet, hvor forsigtig man skal være med at slutte fra afkoloniseringsprocessens uafvendelighed til konfliktens nødvendighed. Stéphane Bernards »normative« konklusion er, at konflikten kunne have været undgået, hvis man i tide – 1945–46 – havde lovet Marokko selvstændighed og fastsat bestemte terminer for den. Men det var lige, hvad general de Gaulle gjorde, da han i 1945 modtog sultan Mohammed ben Youssef i Frankrig under store æresbevisninger. Konfliktmekanismen sattes først i gang *efter* de Gaulles tilbagetræden i januar 1946. Det samme gælder Indokina, hvor de Gaulles mand general Leclerc straks havde indset uafhængighedens nødvendighed og anbefalet forhandling med Ho Chi-minh. Det var derfor nok uundgåeligt, at koloni-nationalismen måtte sejre i et demokratisk Frankrigs oversøiske områder; men ikke, at det måtte ske gennem væbnede konflikter, selvom der var stærke kræfter i disse områder, som drev mod voldsanvendelse – lokale europæiske kolonister, udisciplinerede prokonsuler, fanatiske nationalister. Det må være konfliktforskningens opgave at isolere og identificere dem. Om *case study* metoden, der anvendes i Carnegieserien, er den bedste hertil, kan dog diskuteres. Bernard ville måske have undgået visse skævheder og desuden en del irrelevant stof ved en mere *komparativ* betragtning. De to metoder skulle ikke nødvendigvis udelukke hinanden. De kan være komplementære, og det er svært at se, hvordan man uden at anvende komparative synsvinkler kan arbejde sig frem mod generelle teorier. Forfatteren erkender det selv et enkelt sted i en fodnote: »Kun et komparativt studium af de forskellige koloniale konflikttyper, man har set siden krigen, ville gøre det muligt at formulere en almindelig teori for afkoloniseringen« (II, s. 278, n. 5). Der er mange træk i den marokkanske konflikt, som har analogier andre steder, og som kunne bruges som udgangspunkter for tværsnit. Måske er det dog for tidligt endnu at stille den slags krav. I sammenligning med de andre studier i serien, den allerede udsendte analyse af Saar-konflikten, Cypern og Triest, der er på trapperne, har den fransk-marokkanske konflikt dog den særlige forskningsværdi, at den ligger lige midt i en af efterkrigstidens hovedstrømninger i den internationale politik, afkoloniseringsprocessen. Den model, der er resultatet af Stéphane Bernards arbejde, vil derfor sikkert med held kunne anvendes på en række andre områder.